

ségét a művészet köréből. Kritikai mércéje ez lett: eszményít-e a költő, azaz megalkot-e olyan ideáltípusokat, kik a világrend normáit képviselik? Életből veszi-e tárgyát, de úgy, hogy megszüpíti, átelve azt az eszményi jogrend világába? Spanaceaává növekedett a esztétikai illúzió szerepe, mely a lényeges elemektől megfosztott valóságot teljes valóságként fogadtatja el.

Az eszményítésnek mint irodalomszemléletnek, kritikai normának s alkotói módszernek elemzése szintén teljesebb lehetne, ha a szerző vizsgálat tárgyává tette volna Erdélyi, Greguss, de főképp Salamon eszményítés-fogalmát. Különösen az utóbbiét, akinél már az 50-es évek közepétől teljes intenzitással funkcionál. Másik megjegyzésünk: a monográfia a kérdéses kategóriát általában eszményítés-megnevezéssel jelöli, elvéve azonban alkalmazza az eszményítő realizmus-kifejezést is. A jelenség már önmagában véve helytelen. Ráadásul az utóbbi ma is vitatott, sokak által (s joggal) el nem fogadott terminus: ha mégis használja a szerző, ennek okát s magának a fogalomnak magyarázatát kellene adnia.

„MINDENKI ÚJAKRA KÉSZÜL ...”

Az 1918/19-es forradalmak irodalma (Szöveggyűjtemény), 1–2. köt. Szerkesztette és a jegyzeteket írta: József Farkas. Bp. 1959–1962. Akadémiai K. 654; 970. (Irodalom – Szocializmus.)

Az újabb magyar irodalomból e vaskos kötetekhez hasonlóan terjedelmes dokumentumgyűjtemény még nem jelent meg. Irodalomtudományunk eddig inkább arra törekedett, hogy a régmúlt korok emlékeit gyűjtse össze a megtartó könyvalakba s korábbi hagyományokat folytatva szép eredményeket ért el e téren az elmúlt évek során. Az időben aránylag még közeli, a négy és fél évtizeddel ezelőtti forradalmak korának irodalmi és publicisztikai anyagát sem a köteles tisztelet és emlékezet gyűjtötte egybe, hanem egy általános irodalmi és egy újságírói technikai követelmény. Ez az utóbbi abban áll, hogy a polgári és a proletárforradalom sajtó és levéltári anyaga igen rendezetlen volt a legutóbbi időkig, a meglévő anyagok is igen hiányosak voltak, s éppen ezért elsőrendű követelmény, hogy a már-már ritkaságszámba menő egykori dokumentumok és a sárguló lapok hasábjairól, levéltárakból összegyűjthető emlékek áttekinthető rendszerezésben közkinccsé váljanak.

A gyűjteményes kötetek kiadását azonban még valami indokolja. Közismert és általánosan vallott tény, hogy századunk első felében a polgári szellemű irodalom kiteljesedésével egy időben kezd kibontakozni és felemelkedni a szocialista eszmeiségű irodalom, s hogy ez az irodalom az üldöztetés nehéz éveiben

Végül egy adatbeli korrekció. Csak azért tesszük szövé, mert Horváth Jánosnál, s azóta is különböző tanulmányokban rendre fellelhető: az 50-es években *Budapesti Hirtap* volt s nem *Budapesti Híradó* (46. l.).

Az utóbbi évek egyik legjelentősebb monografikus feldolgozása Kovács Kálmán könyve. Azzá teszi a Gyulai-oeuvre teljes ismeretében kialakított újszerű s helyes koncepció, a finom esztétikai megfigyelések egész sora, régi s téves ítéletek biztoskezü kiigazítása. A további Gyulai- illetve kritika-történet kutatásoknak feltétlenül számba kell venniük Kovács Kálmán eredményeit.

Az említett hiányoknak, vagy vitatható, esetleg téves tételeknek — melyek, ismétlünk, abból származnak, hogy a szerző túlságosan is ragaszkodott célkitűzéséhez, s vizsgálódásának körét illetőenél szűkebbre vonta — pótlása, illetőleg korrekciója pedig még pontosabb s tisztábbá tehetné e fejlődésrajzot, a kort tekintve általánosabb érvényűvé tételének igazságát.

Rigó László

ben is egyre növekszik, egyre szélesebb és mélyebb hullámokban terjed. Legközvetlenebb hagyományait tiszteli meg tehát irodalompolitikánk, ha kiemeli a feledésből mindazt, ami a jövő felé mutat, ha dokumentumok fényénél világítja be azt az utat, amelyet a progresszív gondolat bejárt. Ebben az értelemben ez a négy kötetre tervezett dokumentumgyűjtemény, amely összefoglalja a polgári és a proletárforradalom korának szépirodai és publicisztikai termését, úttörőnek is tekinthető, olyan csapásnak, amelyen egymás után fel kell sorakozniok majd a modern szocialista irodalom kutatását egyáltalán lehetővé tevő dokumentumköteteknek. Az Irodalomtörténeti Intézetben folyó ama kutatások, amelyeknek célja a magyar szocialista irodalom történetének feltárása, azzal a tapasztalattal jártak az elmúlt évek során, hogy a baloldali eszmeiségű művészeti törekvések eredményei a dolog természeténél fogva összehasonlíthatatlanul nehezebben gyűjthetők össze és rendszerezhetők, mint akár a polgári, akár az ún. népi irodalom alkotásai, mivel ezek nem váltak emigrációs vagy illegális, avagy féllegális irodalomká, annak minden következményével együtt.

Mindezt azért tartottam szükségesnek elmondani, mert minden ellenkező véleménynel szemben teljesen jogosultnak és szükséges-

nek tartom ezt a nagyszabású vállalkozást. József Farkas, a kötetek szerkesztője a korai szocialista irodalom történetének kutatását tűzte maga elé fő tudományos munkaként. Hallatlan szorgalommal és precizitással tanulmányozta át e kor történelmét, sajtóját, könyvészetét, és éppen ezért igen megbízható módon válogatta ki a tetemesen nagyobb anyagból ezeket az illusztratív részleteket, amelyek bennünket elsősorban érdekelnek. Az I. kötet a polgári forradalom közel öt hónapjának azon szépirodalmi vagy szépirodalmi jellegű írásait foglalja magában, amelyekben legfapinthatóbban lüktet a kor szívverése; a II. kötet pedig ugyanezen időszak publicisztikáját tartalmazza. A függelékek ugyanakkor közlik a kor *teljes* irodalmának bibliográfiáját, külön értékük pedig a rendkívül gazdag és alapos jegyzetapparátus, amely mind a politikai, történelmi eseményekkel, mind az egyes írásművekkel kapcsolatos adatszerű vagy elvi kérdésekben megadják a szükséges felvilágosítást. Ebből a hatalmas apparátusból, valamint az első kötet elé függesztett bevezetőből felsejlik máris egy nagyszabású monográfia vázlata, amely majd a „Rohanunk a forradalomba . . .” c. kötet folytatásaként remélhetően a közeljövőben összefoglalja a magyar szocialista irodalom eme sorsdöntő éveinek történetét.

Bizonyos, hogy a figyelembe vett közel fél év kifejezetten szépirodalmi jellegű alkotásai elhalványulnak némileg az oldottabb tárcaszerű műfajok, publicisztika, polémiák, kiáltványok, kritikák, szinibírálatok stb. között. É vonatkozásban műfajilag az első kötet nagy része is tulajdonképpen a második kötetbe kívánkozna. Azonban mélyebb értelemben ez a tény nem döntő, hiszen nem éppen ebben a rövid néhány hónapban sűrűsödött össze minden. Nem kizárólag és nem is csak a polgári forradalom kitérése indította el azokat a folyamatokat a magyar szellemi életben, amelyeket az itt közölt írásművek tükröznek (a konkrét aktualitásokat nem számítva); hiszen mindaz, ami itt és ekkor a művekben testet öltött, egy hosszan bontakozó folyamat szelete csupán, mindez másfél vagy két évtized előkészítő munkájának a gyümölcse volt, másrészt pedig hatása nem múlt el nyomtalanul, hanem részben tovább folytatódott, esetleg éppen beért a proletárdiktatúra szellemi életében, avagy még tovább tekintvén elmondhatjuk: a szociális igazságnak és a társadalmi megújulásnak, a forradalmak nagy élményének hatása bevilágítja valamilyen módon az egész későbbi magyar irodalmat, még azoknál a művészeknél is, akiknél nem eléggé érett talajra hullottak a kor megérlelte igék. Ezenkívül szinte természetes, hogy a zaklatott kor nem kedvezhetett nagyszabású alkotások létrejöttének, sokkal inkább mindazon erővonalak elrendeződésének, amelyek a

művészelvek mélyén a később megírt művek alapját képezték. Éppen ebből a szempontból különösen tanulságosak a bemutatott írások.

Elsősorban is szuggesztív módon megbizonyosodik, hogy a magyar irodalom fő áramlatai készen álltak arra, hogy a kor adta kérdésekre helyesen válaszoljanak. A Nyugat egész mozgalma, erjesztő és megfiatalító hatása, Ady Endrének az egész korszakot átható nagysága mind az utat törték. A polgári radikálisok, a szocialisták, az élesen háborúellenes expresszionisták s végül a több ágból eredező és most felnövő kommunista írók *együttesen és közösen* alakították ki a polgári forradalom korának nagyon kevés disszonanciával vegyített progresszív irodalmát. Megmutatkoznak természetesen az ellenérzések, a más vélemények is. A Rákosi Jenők hadállásai erősek voltak (a kötet az objektív igazság érdekében hol a főszövegben, hol a jegyzetekben ebből az irodalomból is mutat be részleteket), de hangjuk mégis elenyészett a haladó irodalom kórusában. A későbbi pályák ismeretében szinte meglepő az a határozottság és kiállás, aminek tanúi vagyunk egy Karinty, Kosztolányi, Bíró Lajos, de akár Ignótus esetében. Móra radikális nézetei vagy Babits lelkes hite éppoly őszinték, mint Nagy Lajos türelmetlensége, amellyel a továbbjutást, a forradalom előrehaladását sürgetik. Ennek a változatosságában, sokszínűségében is lényegében egységes, radikálisan demokratikus szellemiségű irodalomnak azok a nagy eszmék voltak a kovácsai amelyek a háborúban meggyötört népek vágyainak feleltek meg. Elsősorban a béke akarata, a mélyen megalázott emberiesség önérzete vezette a kor magyar irodalmát a progresszióhoz; a kelet felől elhangzó békeüzenet is ezt a vágyat erősítette. A háború folyamán kieleződött osztályellenetek, a tömegek nyomora és kiszolgáltatottsága felerősítették az írók szociális érzékenységét és felelősségtudatát. Szinte senki sincs, aki ne tartaná igazságosnak a néptömegek jogainak kiterjesztését. Krudy és főleg Möricz írásai a földek felosztásáról, a falusi szegénység felemeléséről szinte megannyi ünnepi hangon íródott óda.

A vesztett háború és az ország területi csökkenése már komolyabb próba elé állítják valamennyiüket. Érthető legelőbbjük mélyeséges megdöbbenése és fájdalma, amikor hírül veszik az ántánt diktátumát, mégis nem a gyűlölködő sovinizmus hangzik fel ajkukról, hanem a dunai népek testvériségének új lehetőségeit keresik, s a mélyen megrázott magyar szellemiség önnevelő tisztítófűzének remélik tudni azt, ami történt. A hazaáruló volt uralkodóosztályokkal szemben éppen a készülődő s majd kibontakozó proletárhatalom lesz a haza megvédelésének fő támasza, sokban éppen ez közelíti a kommunistákhoz

még azokat az írókat is, akik különben eszméileg nem mentek volna ennyire előre. Már az októberi forradalom nyomán létrejött irodalmat és publicisztikát is mélyen áthatotta az a tudat, hogy a forradalom lényegében vér nélkül győzött, úgy látszott, mintha valóban csupán az eszmék, a társadalmi igazságosság és a humanizmus eszméi vívták volna ki ezt a győzelmet.

Az 1918-as polgári forradalom után tetőződéséhez közeledő s már két évtizede készülőddő nagy progresszív irodalmi hullámot joggal tekintjük részben beteljesedésnek, a magyar irodalom jelentős korszakának (elég csupán Ady, Móricz, Kafka, Babits műveire gondolnunk), de ugyanakkor olyan kezdetnek is, olyan lehetőségnek pontosabban, amelyről még magasabb horizontokra emelkedhetett volna irodalmunk, ha nem jön a proletárdiktatúra után a brutális anakronizmus, az ellenforradalom két és fél évtizede. Az itt közölt dokumentumok feltétlenül azt bizonyítják, hogy megvolt a megfelelő alap ahhoz, hogy e radikális, mélyen szociális érzékenységű irodalom továbbfejlődjék, előre. Hiszen jelen voltak itt már a kifejezetten

szocialista irodalom képviselői is. Úgy lehet, néha még a naturalizmus mezében, mint Barta Lajos, Nagy Lajos, Révész Béla, másutt anarchista izekkel telten, mint Kassák és követői, de ugyanakkor bontogatta már szárnyait a pártosan kommunista művészet is Komjattal az élen. Véletlen-e vajon az az elismerő hang, amellyel Babits, Kosztolányi is kísérik ezt a friss, kissé kócos irodalmi jelenséget? Bizonytalán nem, hiszen a kor kohójában együtt formálta valamennyiüket az új világrendből kisugárzó eszmeiség. Súlyos kára a magyar irodalomnak, hogy ez a formálódás oly hamar véget ért.

A *Mindenki újakra készül*... című dokumentumgyűjtemény számtalan értékes adalékot tesz hozzáférhetővé a kutatóknak, de szélesebb olvasóközönségnek is. Lapjait forgatván úgy érezzük, a történelem levegője kel életre, sok minden világosabbá válik számunkra 1918/19-ből, de a későbbi pályák alakulása, fordulatai is már-már felsejlenek. E vasok kötetek kétségtelenül állandó olvasmányává, kézikönyvévé válnak a huszadik századi irodalom valamennyi kutatójának.

Illés László

JUHÁSZ GYULA 1883—1937

Szerkesztette, a kísérő szöveget és a jegyzeteket írta: Paku Imre. Az anyaggyűjtésben részben közreműködött: Ertsey Péter. Bp. 1962. Magvető K. 734 l.

Az utókor irodalomtörténésze soha nem tudja egy író alakját oly meghitt emberi közelségbe hozni, mint a kortársak, barátok, ismerősök, tisztelők sokszor talán szubjektív, gyakran nem is egészen pontos megjegyzései, reflexiói, visszaemlékezései. A mindennapi élet apró mozzanatai: egy pohár bor melletti intim beszélgetés, önkénytelen mozdulat, arcrándulás, egy maliciózus megjegyzés többet mutatnak az ember egyéniségéből, jelleméből, igazi leplezetlen énjéből minden nyilvános szereplésnél, megnyilatkozásnál, és nemegyszer kulcsot adnak a művek megértéséhez, értelmezéséhez is.

A Paku Imre által sajtó alá rendezett Juhász Gyula dokumentumgyűjtemény legfőbb értékét is az adja, hogy „Kortársak és szemtanúk, írók és barátok vallomásait, visszaemlékezéseit gyűjti egybe” s ezzel bepillantást nyújt a művek mögött rejtőző művész magánéletébe, műhelytitkaiba. Az olvasók mindig örömmel fogadják egy nagy művész életének dokumentumait, s ez fokozott mértékben így van Juhász Gyulánál, kinek életét annyira titok fedi, egyénisége olykor még a szakemberek számára is rejtély, alakját a legközelebbi ismerősök is legendákkal övezik.

Juhász Gyula emberi és költői arca az elmúlt évtized lelkes, kitartó munkája nyomán egyre teljesebb gazdagságában bontakozik ki előttünk. Nemrég jelent meg végre verseinek kritikai kiadása, folyik prózai, publicisztikai írásainak sajtó alá rendezése, külön kötetek foglalkoznak életé egy-egy szakaszának részletes feltárással, elemzésével. A felszabadulás után először emberi tisztasága, szocialista gondolkodásmódja, elvűsége, az igaz ügy melletti bátor kiállása fordította feléje az irodalomtörténészek figyelmét. Régi szocialista és haladó polgári újságok lapjairól egymás után kerültek elő feledésbe merült, halkán lázadó versei, bátor publicisztikai írásai, és vált ismeretessé 1918—19-es példamutató harcos magatartása.

Ezek alapján került sor a költő igazi, a korábbihoz képest módosított arcának megrajzolására. Az így kialakult képben szükségyszerűen azok a vonások kerültek erőteljesebb hangsúlyozásra, amelyeket korábban elhallgattak, figyelmen kívül hagytak, az esztétikai, művészi kérdések kisebb súllyal szerepeltek. Ez a módosított Juhász-kép lényegében ma is helyes. Az azóta feltárt dokumentumok, életrajzi vonatkozások, a művek pontosabb kronológiájának meg-